

VYBRANÉ PŘÍKLADY PROBLEMATICKÉHO PRIJÍMANIA NARIADENÍ UHORSKÝCH KATOLÍCKÝCH SYNOD V 16. A 17. STOROČÍ V NÁBOŽENSKÉJ PRAXI

Selected Examples of Problematic Adoption of Regulations of Hungarian Catholic Synods in the 16th and 17th Centuries in Religious Practice

Dávid Jablonský

DOI: 10.17846/CL.2017.10.1.222-232

Abstract: *JABLONSKÝ, Dávid. Selected Examples of Problematic Adoption of Regulations of Hungarian Catholic Synods in the 16th and 17th Centuries in Religious Practice.* In the 16th century, there were many confessional and social changes, due to which the position of the Catholic Church seemed to have been shaken and lost many believers and priests. Being faced with the pressure of the spreading Protestant Reformation, Roman Catholicism was itself forced to agree to deeper reforms in its own ranks. This pressure led to attempts at reforming its structures, approach and direction so as to be able to adapt to the early modern conditions and to remain competitive with the new churches. The same regulations constantly reappearing over several decades, numerous cases and disputes, as well as the frequent admonitions from the archbishops and the Holy See, all of these testified to a more difficult and slower application of regulations and their adoption by believers and priests in practice. The Catholic Church had to rethink a number of questions concerning the faith, religious doctrine, teaching the believers and priests, sacraments, ceremonies, church services and especially the life and discipline of the clerics who had to be an example and moral support for secular representatives. Although the changes were put into practice slowly, synods with their regulations were one of the most important methods or mechanisms of the early modern Catholic reform in Hungary.

Key words: *Hungary, Early Modern Period, Catholicism, synod, reform, church*

Abstrakt: *JABLONSKÝ, Dávid. Vybrané příklady problematického přijímaní nariadení uhorských katolických synod v 16. a 17. století v náboženskéj praxi.* V 16. století nastalo mnoho konfesionálnych a spoločenských zmien, kvôli ktorým sa postavenie katolíckej cirkvi zdalo byť otrasené a stratila viacero veriacich a duchovných. Predovšetkým pod tlakom šíriacej sa protestantskej reformácie bola sama nútená pristúpiť na hlbšiu reformu vo vlastných radoch a pokúsiť sa zreformovať svoje štruktúry, prístup a smerovanie natoľko, aby sa dokázala prispôbiť ranonovovekým podmienkam a zotrvala popri nových cirkvách. Neustále opakovanie sa rovnakých synodálnych nariadení v priebehu niekoľkých desaťročí, množstvo synodálnych káz a sporov, ako i frekventované napomenutia od arcibiskupov či Svätej stolice, to všetko svedčilo o ťažšej a pomalšej aplikácii nariadení a ich prijatí duchovnými či veriacimi v praxi. Katolícka cirkev musela prehodnotiť množstvo otázok, ktoré sa týkali viery, náboženskej náuky, vyučovania kňazov a veriacich, sviatostí, obradov, bohoslužieb a hlavne života a disciplíny klerikov, ktorí mali byť vzorom a morálnou oporou pre svetských predstaviteľov. Aj keď sa zmeny ujímali v praxi pomaly, synody so svojimi nariadeniami predstavovali jednu z najdôležitejších metód či mechanizmov ranonovovekej katolíckej reformy v Uhorsku.

Klíčové slová: *Uhorsko, raný novovek, katolicizmus, synoda, reforma, cirkev*

Synody predstavujú cirkevné snemy, ktoré sa v spojitosti s kresťanstvom profilovali niekoľko storočí. Z pohľadu katolíckej cirkvi odkazujú na zhromaždenie či poradu biskupov, prípadne iných oprávnených cirkevných predstaviteľov, ktorí rokovali a prijímali platné nariadenia späté s kľúčovými otázkami vierouky alebo so záležitosťami týkajúcimi sa chodu samotnej cirkvi (Adriányi 2014, 14). Samotný pojem synoda má svoj pôvod v gréckom tvare *σύνδοχος* [synodos], čo poukazuje na *stretnutie* alebo *zhromaždenie* (Liddel – Scott – Jones 1940, s. p.; Tótfalusi 2008, s. p.). Synodálne nariadenia je možné považovať za výsledok cirkevného zákonodarstva, ktoré pramenilo v synodálnej činnosti. Synody ale neslúžili zakaždým len na koncipovanie alebo prerokovávanie synodálnych nariadení, mnohokrát sa zúčastnení iba oboznámili s už vopred pripravenými dekrétmi a napokon ich v optimálnom prípade odsúhlasili (Erdő 1993, 266-267). V Uhorsku sa z hľadiska typológie ujali tri synodálne typy, a to národná, provinciálna a diecézna synoda. Už aj ich samotné názvy vypovedajú o tom, že odzrkadľovali teritoriálne hľadisko a reprezentovali či už celokrajinské, provinciálne alebo diecézne záujmy (Solymosi 1997, 9-10).

V súvislosti s katolíckymi synodami z obdobia 16. a 17. storočia je možné podotknúť, že boli dôležitým mechanizmom katolíckej reformy. Katolícka cirkev si musela udržať jednak svoju celistvosť a kontinuitu, no na druhej strane bola nútená reagovať aj na ranonovoveké pomery a udalosti, ktoré otriasli jej postavením a autoritou. Zmeny v oblasti politickej, náboženskej a hospodársko-sociálnej sféry neušetrili ani Uhorsko. Na jeho územie postupne prenikali myšlienky protestantskej reformácie, ktoré pramenili na území Svätej ríše rímskej nemeckého národa. Častým javom bol nedostatok duchovných alebo slabšia vzdelanostná a morálna úroveň kňazov. Viacero cirkevných predstaviteľov podliehalo cirkevnej korupcii. Odzrkadlilo sa to rozšírením simonistických a nepotistických praktík, ako i zhromažďovaním viacerých benefícií rovnakou osobou (Daniél – Mrva 2003, 126-127). Zastávanie množstva cirkevných úradov jedinou osobou malo väčšinou za následok, že kvôli fyzickej neprítomnosti v jednotlivých diecézach, prípadne farnostiach, nedochádzalo k efektívnemu plneniu si duchovných povinností. Mnohí sa to pokúšali riešiť spôsobom, že správou týchto funkcií poverili vybraných zástupcov, ktorým vyčlenili istý poplatok. Mnohokrát nízka čiastka ale daných zástupcov často prinútila k získavaniu financií nelegálnym spôsobom (Bucko 1940, 52). Nepriaznivým faktorom bola aj osmanská hrozba a uhorská porážka v bitke pri Moháči v roku 1526. Boj o trón, ktorý sa rozvíril po smrti Ludovíta II. Jagelovského (1516 – 1526) medzi Ferdinandom I. Habsburským (1526 – 1564) a Jánom Zápoľským (1526 – 1540), len naďalej zväčšoval napätie a podnecoval územnú roztrieštenosť krajiny (Mrva 2003a, 108-109; Mrva 2006, 195-200).

Pre cirkevnú sféru však mala moháčska porážka aj iné negatívne dopady. V dôsledku nej prišli o život dvaja arcibiskupi a piati biskupi. Menovite tu zahynul kaločský arcibiskup a vodca uhorskej armády Pavol Tomori; ostrihomský arcibiskup Ladislav Salkai; pätkostolský biskup Filip Móre; rábsky biskup Blažej Pakši; čanádsky biskup František Čáholi; varadínsky biskup František Peréni a bosniansky biskup Juraj Palina (1526. augusztus 2008, 89). Bitka a následná osmanská prítomnosť v Uhorsku prispela aj k zmenám vo fungovaní arcibiskupstiev. Odzrkadlilo sa to predovšetkým vo výbere sídelných lokalít, kde sa väčšinou zvolávali aj samotné synody. V roku 1543 bolo napr. dobyté mesto Ostrihom. Keďže sa jednalo o sídlo arcibiskupa a kapituly, bolo nutné nájsť novú lokalitu, ktorá by spĺňala kritériá arcibiskupského sídla, ale na druhej strane by bola dostatočne chránená pred dosahom Osmanov. Voľba padla na Trnavu. Podobný osud postihol aj Jágerské biskupstvo v roku 1596. Jáger bol dobytý a novými centrami biskupstva sa dočasne stali Košice a Jasov. V ešte nepriaznivejšej situácii sa však ocitlo Kaločské arcibiskupstvo, ktorého diecézne štruktúry sa rozpadli na dobu približne dvesto rokov a kaločskí arcibiskupi boli nútení

zastávať funkcie hlavne v mestách Ráb a Nitra. K definitívnej náprave štruktúr kaločského arcibiskupstva dochádzalo postupne až v priebehu 18. storočia (Mrva 2003b, 124; Mihalik 2014, 163; Tóth 2014, 183-184).

V takýchto náročných podmienkach musela katolícka cirkev prehodnotiť svoje smerovanie a brať na vedomie pomery, ktoré pretrvávali v priebehu 16. storočia. Je nesporné, že najrelevantnejší krok ku katolíckej reforme zaznamenal až Tridentský koncil (1545 – 1563). Aj keď niektoré diecézy pracovali cez synodálnu činnosť na svojej reforme a unifikácii jednotlivých pilierov na poli dogmatiky, liturgie a disciplíny už aj pred koncilom, práve Tridentský koncil poskytol hlavný impulz na uskutočňovanie citelných reforiem.

Vo svojom príspevku by som chcel ilustrovať mnohokrát problematické prijímanie synodálnych nariadení v náboženskej praxi danej doby s uvedením niekoľkých príkladov. Zároveň by som chcel uviesť aj možné dôvody ťažkej adaptácie nariadení, ako i znaky, ktoré na takéto prijímanie poukazujú. Predtým však, než pristúpim ku konkrétnemu menovaniu prípadov a popisu príčin, by som sa pokúsil principiálne rozdeliť do troch okruhov to množstvo tém, o ktorých sa na synodách rokovalo a v súvislosti s ktorými sa prijímali nariadenia.

V prípade prvého okruhu tém je možné všeobecne hovoriť o viere, resp. o dogmatike. Sem je možné zaradiť všetky témy, ktoré sa týkali otázok viery, náboženskej náuky, vzdelávania a štúdia kňazov či veriach podľa princípov katolíckej viery, ale i rozličných dogiem, náboženských názorov, učení alebo diel, ktoré boli v súlade s katolíckou náukou, prípadne neboli a cirkevní otcovia sa ich pokúsili vyvrátiť a poukázať na alternatívu v duchu katolicizmu. Zo synodálnych nariadení, ktoré odkazovali na takéto typy tém, je možné vyčítať, aké zmeny nastali v odvetví katolíckej viery oproti stredoveku a o aké učenia, názory, diela, princípy či piliere sa katolíci opierali v priebehu ranonovovekého obdobia.

Druhý okruh tém je možné súhrnne označiť ako liturgickú disciplinarizáciu. Sem sa dajú začleniť témy, ktoré poukazujú na duchovný rast veriach či duchovných a ich aktívne participovanie na náboženskom živote. Reč je tu predovšetkým o problematike sviatostí, obradov, bohoslužieb a liturgického kalendára. Pomocou prijímania sviatostí, účasti na obradoch a bohoslužbách, ale rovnako aj oslavovaním sviatkov, mali ľudia umožnené zocelovať svoju vieru.

Do tretieho okruhu, ktorý možno súhrnne pomenovať ako disciplinarizáciu kléru, sa napokon dajú pridružiť tie témy, ktoré boli zamerané na reguláciu života a disciplíny klerikov. Pozornosť, ktorá bola sústredená na správanie, morálku a životný štýl klerikov, bola pretavená do širšieho spektra nariadení. Je to pochopiteľné predovšetkým preto, že práve kňazi mali byť vzorom pre veriach a akýmisi sprostredkovateľmi medzi Bohom a veriach. Takýto jedinec sa mal vyhýbať predovšetkým milostným pomerom, alkoholu, hazardu, úžere, zábave a svoj úrad musel zastávať svedomito a o veriach, kostol a svoju farnosť (prípadne diecézu), sa mal starať vzorne a v súlade s dekrétmi.

Prvé príklady prijímania nariadení v praxi, ktorými sa budem zaoberať, pochádzajú z obdobia pôsobenia ostrihomskeho arcibiskupa Mikuláša Oláha (1553 – 1568). Zmeny, ktoré sa Oláh snažil pretaviť v Uhorsku do náboženskej praxe počas svojho arcibiskupského úradovania, majú z pohľadu uhorskej katolíckej obnovy v 16. storočí svoj nezastupiteľný význam a predstavovali inšpiráciu pre arcibiskupov aj v nasledujúcom storočí. Oláh si jasne uvedomil, pomocou akých princípov či mechanizmov dokáže polepšiť stav katolicizmu v Uhorsku. Pochopil dôležitosť zvolávania synod, uskutočňovania vizitácií, ako i podporovania škôl, kníhtlače a jezuitov. Bol si ale vedomý aj toho, že zmeny, ktoré sa snažil uplatniť v praxi, sa ujmú len postupne a pomaly (Fazekas 2014, 44). Zastával názor, že jeho úsilie môže byť úspešné len vtedy, ak sa jeho myšlienky dostanú medzi spoľahlivých duchovných, ktorí ich ďalej rozšíria veriach. Preto považoval za dôležité, aby sa klérus pozdvihol z nevzdelanosti a často nízkej mravnej a disciplinárnej úrovne (Bucko 1940, 99-101).

Oláhova synodálna činnosť bola bohatá, pre ilustráciu je možné menovať napr. diecéznu synodu v Kláštore pod Znievom z roku 1558, trnavskú diecéznu synodu z roku 1560, trnavskú provinciálnu synodu z roku 1561, a napokon i tri diecézne synody z rokov 1562, 1564 a 1566, taktiež zvolané do Trnavy. K jeho osobe je však nutné poznamenať aj to, že sa neuspokojil len so samotným zvolávaním synod. Keďže bol viackrát svedkom, že sa synod nezúčastňujú všetky pozvané osoby a ako dôvod svojej neprítomnosti uvádzajú v listoch rozličné výhovorky, snažil sa prijímanie dekrétov v praxi monitorovať aj formou cirkevných vizitácií. Nečakal teda na nariadenie Tridentského koncilu, ktoré otázke vizitácií pripisovalo väčšiu váhu, než aká sa im pripisovala pred koncilom. Na náprave jednotlivých zlozvykov vo svojej krajine začal teda efektívne pracovať už skôr. Potreboval celkový obraz o krajine, v ktorej žil a v ktorej sa snažil uviesť do života citelnej zmeny (Bucko 1940, 114-115).

Čo sa týka počtu a obsahu synodálnych nariadení, najplodnejšou Oláhovou synodou bola trnavská diecézna synoda z roku 1560. Prijalo sa na nej až 38 rozsiahlych dekrétov, ktoré sa venovali aktuálnym témam a boli orientované predovšetkým na problematiku viery, sviatostí, benefícií, obradov, pôstu, uctievania obrazov, uctievania svätých, očistca, diel heretikov, disciplíny kléru, cirkevných poplatkov, trestov, závetov, liturgického kalendára (Péterffy 1742, 50-128). Keďže si Oláh uvedomoval, že jedným z dôvodov šírenia náboženských novôt bol nedostatok kňazov, venoval sa tomu aj na tejto synode a stanovil tu podmienky, ako majú byť kňazi ordinovaní. Stanovil aj patričné tresty pre tých, ktorí si práva, financie a majetky prisvojili bez povolenia. K neprítomnosti kňazov v niektorých farnostiach je možné poznamenať aj to, že to bolo v niektorých prípadoch zapríčinené aj zo strachu voči Turkom. Dochádzalo dokonca aj k takým prípadom, keď sa predal farský majetok len preto, aby sa mohol utržený zisk odovzdať Turkom. Mnohí veriaci si pri absencii katolíckych duchovných následne brali za kňazov aj protestantov, len aby neostali bez kňaza (Bucko 1940, 113-122).

Za dva najpálčivejšie problémy, ktoré počas jeho úradovania sužovali cirkev, možno považovať porušovanie celibátu a prijímanie pod obojím. Ak sa pozrieme napr. na diecéznu synodu zvolanú v Kláštore pod Znievom z roku 1558 v súvislosti s poskytovaním sviatosti oltárnej, tá jasne deklarovala, že sa má podávať výhradne katolíckym spôsobom:

„Prirodzene, pod jediným spôsobom podávajú chlieb, sviatosť oltárnu, príslušníkom ľudu za súhlasu katolíckej cirkvi a starostlivosti starých otcov, tiež ako uctievaš existenciu skutočného Boha a človeka v jednej podstate.“ [„*In una tantum Specie panis scilicet, laicis eucharistia, secundum Ecclesiae Catholicae, et veterum patrum observationes, distribuatur, ac ut Deus verus et homo, in una hypostasi existens, adoretur.*“] (PL, f. AEV, č. 116/2).

Situácia v praxi ale nebola taká jednoduchá, čoho dôkazom boli nasledujúce roky. Na trnavskej provinciálnej synode v roku 1561 Oláh zriadil synodálny súd, ktorý mal preveriť všetkých zúčastnených ohľadom toho, či sú ženatí a akým spôsobom podávajú eucharistiu. V roku 1563 bola situácia natoľko kritická, že vo svojom liste cielenom predstaviteľom Tridentského koncilu 25. mája prízvukoval, že napriek tomu, že ženatých kňazov odstavil z funkcií, nemal ich kým nahradiť, pretože pretrvával akútny nedostatok duchovných. Aj v kruhu mladých kňazov sa rozšíril zvyk, že sa ženili. Situáciu sťažoval aj fakt, že veriaci boli schopní odohnať kňazov zo svojich pozemkov, ak im sviatosť oltárna nebola poskytnutá pod obojím (Fazekas 2014, 41-42). V problematike prijímania pod obojím preto pápež Pius IV. (1559 – 1565) urobil značný ústupok. Svedčí o tom pasáž z jeho pápežského breve zo 16. apríla 1564:

„(...) v najsvätejšej sviatosti prijímania, tak pod jedným ako pod obojakým spôsobom je telo Krista posvätné a celistvé, a ani Rímska cirkev sa nemýli a nemýli sa ani tam, kde sa v tomto rozsahu vyhradeným sláviacim kňazom, zvyšným tam klerikom ako i laikom, pod toľkými spôsobmi rozdeľuje chlieb (...)“ [„(...) *in Sanctissimo Eucharistia sacramento, tam sub una [quam] sub utraq[ue] specie sacrum et integrum Christi corpus esse, nec Romanam Eccl[es]iam errasse, aut errare, qua*

exceptis duntaxat sacerdotibus celebrantibus, caeteros tam clericos quam laicos, sub specie tantum panis communicat (...)“] (PL, f. AEV, č. 1759).

Kauza manželstiev ale ostala nedoriešená. Mnohí duchovní sa neženili z akejsi prehnanej sympatie s protestantizmom, prípadne z odporu voči princípom katolíckej viery v 16. storočí. Otázka celibátov bola otvorená a mnohí reálne verili, že sa zruší. Usiloval sa o jeho zrušenie aj samotný panovník Ferdinand I., ale opak sa stal pravdou. Kňazi, ktorí sa medziasom stihli oženiť, preto radšej konvertovali na protestantizmus, než aby opustili svoje manželky. Jednoznačne ich preto v danej situácii nebolo možné označiť za apostatov, keďže otázka právoplatnosti manželstiev katolíckych kňazov bola reálne prerokúvaná a zo strany ženatých sa verilo v pozitívne riešenie danej problematiky (Bucko 1940, 119).

Ďalší príklad problematickej adaptácie synodálnych dekrétov v praxi je spätý s aplikáciou rímskeho rítu. Rímsky rítus poukazoval na spôsob slávenia liturgie, ktorý sa v priebehu storočí vyprofiloval a rozšíril v Ríme. Zahŕňal v sebe špecifiká týkajúce sa bohoslužieb, sviatostí, liturgických kníh a liturgického kalendára. Za čias ostrihomského arcibiskupa Františka Forgáča (1607 – 1615) a Petra Pázmaňa (1616 – 1637) sa aplikácii rímskeho rítu pripisovala dôležitá úloha, čo sa odrazilo aj vo viacerých synodálnych dekrétach. Na území Uhorska sa však našli diecézy alebo jednotlivci, ktorí na šírenie rímskeho rítu nenazerali s porozumením. Ako konkrétny príklad by som uviedol prípad záhrebskej diecézy z obdobia pôsobenia Petra Pázmaňa. Na Pázmaňovo úsilie uviesť rímsky rítus do života v Uhorsku negatívne zareagovala záhrebská diecéza, čo aj jasne deklarovala na svojej diecéznej synode v roku 1634. V Záhrebe sa nemienili vzdať svojej niekoľko storočí kultivovanej liturgie. Jednalo sa totiž o slovanskú liturgiu, ktorá používala hlaholiku. Odpoveď ale na seba nenechala dlho čakať ani zo strany Pázmaňa a voči záhrebskej synode sa razantne vymedzil (Varga 2014, 143). Situácia kulminovala tým spôsobom, že musel zasiahnuť samotný pápež Urban VIII. (1623 – 1644) a závery záhrebskej diecéznej synody patrične anuloval bulou, ktorá uzrela svetlo 28. septembra 1635 (PL, f. AEV, č. j. 166). Záhrebská diecéza bola v súvislosti s Ostrihomským arcibiskupstvom v nezvyčajnom vzťahu. Napriek tomu, že patrila pod jej správu, odlišné geopolitické a liturgické špecifiká ju v priebehu ranonovovekého obdobia postupne dostávali do odlišnej pozície. Zaujímavé to je z toho dôvodu, že jej predstavitelia stáli niekoľko storočí v úzkom kontakte s predstaviteľmi zvyšných uhorských diecéz a ich reformné snahy a teologická vzdelanosť boli na porovnateľnej úrovni so zvyšnými duchovnými (Varga 2014, 131-132).

O tom, že sa pred synodálnym súdom mohli ľahko ocitnúť aj predstavitelia vyššieho kléru, svedčí aj príklad rábskeho biskupa Juraja Draškoviča (1636 – 1650). Jeho kauza vrcholila počas pôsobenia ostrihomského arcibiskupa Juraja Lipaia (1642 – 1666). Bol obvinený z viacerých príčin a jeho spor sa riešil na trnavskej národnej synode v roku 1648. Ako dôvody jeho súdenia sa všeobecne uvádzali rozličné kontroverzie, spory s vlastnou kapitulou, odporovanie jezuitom, ako i nezhody s Jurajom Lipaiom. Z hľadiska príspevku sú obvinenia zaujímavé kvôli tomu, že väčšina z nich odkazuje na porušovanie zásad, ktoré vyplývali z dovedy prijatých synodálnych nariadení. Aj Draškovičova vlastná kapitula ho v liste smerovanom Lipaiovi pred zvolaním synody obvinila s odvolaním, že vo viacerých bodoch porušil tridentské dekréty (Tusor 2014, 89-90). Synoda sa uskutočnila 14. septembra 1648 a Draškoviča potrestala tak, že jeho úrad zverila pod administráciu vesprímskeho biskupa Juraja Sečeního (1648 – 1658) s tým, že Draškovičovi nemôže z biskupských príjmov poskytnúť viac než 5000 zlatých za rok. Draškovič sa cítil byť dotknutý a pokúsil sa odvolať u samotného panovníka Ferdinanda III. (1637 – 1657). Keďže obvinenia sa v Draškovičovom prípade netýkali len cirkevnej korupcie, ale aj mravných priestupkov, panovník sa chcel vo veci obrátiť na pápeža. Anonymné obvinenie s menovaním Draškovičových prehrškov ale do Ríma dorazilo už skôr a kompetentní boli o spore vopred informovaní. Pápežská kúria tak získala o Draškovičovi rozsiahly spis, kde sa vymenovali napr. rozličné sexuálne prehršky, alkoholizmus, prehnané zdanenie a pokutovanie predstaviteľov svojho biskupstva, svojvoľné narábanie a obchodovanie

s cirkevnými úradmi a majetkami, narušenie jurisdikcie kanonikov, odcudzenie dokumentov z archívu kapituly, falšovanie dokumentov, nedostatočná starostlivosť o veriacich, ľahostajnosť v dosadzovaní a školení duchovných, ktorých bol nedostatok, ako i iné (Szabady 1936, 100-102). Draškovič tak mal značne sťaženú úlohu a o jeho prípade mal rozhodnúť Bratislavský mimoriadny súd, ktorý zasadal medzi 7. až 14. januárom 1649. Práve 14. januára súd dospel k verdiktu, že závery trnavskej národnej synody z roku 1648 sú právoplatné. Súd určil aj to, na čo všetko môže Draškovič obrátiť svoj príjem. K tomu všetkému dostal pokutu 132 000 zlatých a nad rámec tejto sumy mal kompenzovať aj všetky vyčíslené čiastky v prospech dotknutých osôb či inštitúcií, ktoré poškodil svojimi aktivitami počas svojho úradovania. Nad rámec verdiktu súd odporučil dokonca aj to, aby panovník úplne odvolal Draškoviča z jeho úradu. Kráľovský dvor ale ohľadom verdiktu súhlasil len s jeho finančnou stránkou a keďže nechcel prehlbovať už aj tak značne vyhrotený spor, a tým podporovať útoky protestantov na katolíckych predstaviteľov, dňa 17. februára 1649 Draškovičovi vrátil jeho odňaté majetky a právomoci. Draškovič umrel v roku 1650 a zjednodušene sa dá povedať, že do konca života ho zamestnávalo naplnenie súdom vyneseného verdiktu a uhradenie predpísaných finančných pokút. Napriek tomu ku sklonku života disponoval bohatstvom, vďaka ktorému vo svojom testamente dokázal zanechať značné sumy napr. pre záhrebské klarisky, záhrebských františkánov, Záhrebskú kapitolu, varaždínskych jezuitov, rábskych jezuitov či jezuitské kolégium v Šoproni (Tusor 2014, 86-88; Szabady 1936, 102-113).

Pri popise predošlého príkladu som spomínal trnavskú národnú synodu z roku 1648, ktorá sa zvolala za pôsobenia Juraja Lipaia a ktorá riešila obvinenie rábskeho biskupa Juraja Draškoviča. Lipai sa však v Trnave zaslúžil aj o zvolanie jednej diecéznej synody v roku 1658. Z nej sa nám prostredníctvom edície Karola Péterffyho zachovalo len 13 stručných propozícií v podobe otázok. Vybrané propozície by som však uviedol aj napriek tomu. A to z toho dôvodu, že aj napriek svojej stručnosti veľmi jasne poukazujú na to, aké problémy a nedostatky boli začiatkom druhej polovice 16. storočia v Uhorsku neustále prítomné:

I. Skrátka, ku najťažšiemu všade chodiacemu pohoršeniu kňazov majúcich milenky, čo a v akom poradí je povinné vykonať, aby sa darilo naproti tak veľkej skaze? II. Akým spôsobom smerujú archidiakoni, že nevykonávajú vizitácie a skúmané majetkové sčítania sídiel podľa predstavy, ale poučujú, pretvárajú a vzdelávajú ľud a farárov? IV. Akým spôsobom môžu byť farári krotení, aby neprechádzali za bohatstvom mimo farností kráľovstva? V. Nedostatku farárov, akým spôsobom je možné a nutné pomôcť? IX. Mnohosť benefícií, požadovanie bydlísk, je prísne právne bránené. Akým spôsobom predísť, aby v tejto veci nedochádzalo ku chybám? XII. Ak sú niektoré cirkevné majetky zálohované, akým spôsobom sa dá ku nim pristupovať? Či sa ich treba v skutočnosti zbaviť, alebo oddeľiť, kým sa nevykúpia späť? XIII. Či sú nejaké závažné prípady, kvôli ktorým by sa v nepriaznivých časoch medzi týmito otcami mala sláviť provinciálna synoda? Kedy ale a kam sa dostaviť ju sláviť? (Péterffy 1742, 388-389).

Obsah, ktorý vyplýva z citovaných propozícií, by som rád umocnil citáciou z uznesenia Posvätné kongregácie obradov zo dňa 27. septembra 1659, ktorá sa snažila upozorniť na nedostatky a pretrvávajúce zlozvyky v cirkevných obradoch:

„(...) Posvätná kongregácia obradov hojne predpisuje pre cirkevné obrady, ktoré prenikli, namáhavým úmyslom zneužili, od obradov biskupov sa rozšírili, ako aj čomukoľvek k nim patriacim, že majú byť nahradené, ba dokonca zrušené, rovnako tak nižším prelátom, ktorí užívajú kňazský zvyk, znamenitou starostlivosťou nevyhnutne posudzujeme, že pochybenia vo všetkých posvätných obradoch, kde ste nesprávne vysvetlili a predstierali samotné výsady, často málo zasvätené študovali dekréty Posvätné kongregácie tak vo zverejnenej veci, alebo sami zakrývali zanedbanie, sú odstránené a obzvlášť rovnomerne časovo zrušené (...)“ [„(...) Sacrorum Rituum Congregatio tollendis ac eliminandis circa Ecclesiasticos ritus, qui irreperunt, abusibus, sedulo intenta, post Episcoporum caeremoniale evulgatum, quo quicquid ad ipsos in sacris caeremoniis pertinet, abunde praescripsit,

idem quoad inferiores Praelatos, qui Pontificalium usu fruuntur, praestandum curare necessarium existimavit, ut excessus aboleantur, uniformiterque inducatur Sacrorum ritus in omnibus, et praesertim tempore, quo privilegia ipsi perperam interpretantes, obtendentesque parum obsequi student Decretis pluries ab eadem S. Congreg. hac in re evulgatis, aut ipsa ignorare praetextunt (...)“] (PL, f. AEV, č. 234/A/1).

Nachádzame sa tu v období druhej polovice 17. storočia a na základe propozícií z roku 1658 a uznesenia Posvätnéj kongregácie obradov z roku 1659 môžeme byť svedkami neustále pretrvávajúcich zlozvykov a nedostatkov v kruhu uhorských katolíkov. Spomínam to hlavne kvôli tomu, že v danom období malo Uhorsko za sebou všetky relevantné synody uskutočnené za pôsobenia Mikuláša Oláha, Františka Forgáča, Petra Pázmaňa a Juraja Lipaia, ktoré boli značne inšpirované Tridentským koncilom a snažili sa priniesť citelné reformné kroky v medziach uhorského katolicizmu. Ak v súvislosti s týmto obdobím stále pretrváva podozrenie, že sa neustále našli uhorskí cirkevní, prípadne i svetskí predstavitelia, ktorí svoje povinnosti a aktivity nevykonávali v súlade s platnými synodálnymi nariadeniami, môže to podporovať myšlienku, že úspešná aplikácia synodálnych nariadení bola otázkou nielen niekoľkých rokov, ale zdĺhavých desaťročí či dokonca v niektorých prípadoch aj storočí.

Znaky problematickej adaptácie synodálnych dekrétov v náboženskej praxi

Pri mapovaní znakov, ktoré poukazujú na zdĺhavé a ťažké prijímanie nariadení, by som na prvom mieste vyzdvihol frekventované opakovanie identických synodálnych dekrétov. Ak by sa určitý problém v kruhu katolíkov vyriešil úplne, nebol by dôvod riešiť ho na viacerých synodách a prinášať opatrenia na jeho rozuzlenie v horizonte niekoľkých desaťročí, prípadne až storočí. Tu by som uviedol jeden zaujímavý postreh, ktorý sa týka už spomínanej problematiky manželstiev kňazov. Béla Vilmos Mihalik vo svojej štúdií prízvukuje, že kým sa napr. na trnavskej diecéznej synode v roku 1629 prítomní podrobne venovali problematike manželstiev, mileniak a podozrivých žien súvisiacich s kňazmi, v roku 1734 sa na jágerskej diecéznej synode kauza manželstiev nespomínala vôbec, pretože ženatí kňazi sa medzičasom z jágerského biskupstva vytratilí (Mihalik 2014, 155-156).

Ako ďalší znak je možné uviesť existenciu prípadov riešených na synodálnych súdoch. Aj keď kauzy predvedené pred synodálnymi sudcami nemuseli byť až takým častým javom a týkali sa väčšinou až väčších prehreškov voči platným dekrétom, ich existencia predsa len poukazuje na to, že sa dekrétov nepridržiavali všetky cirkevné osoby a adaptácia dekrétov v praxi nebola bezproblémová.

Nasledujúcim znakom či svedectvom sú aj napomenutia od arcibiskupov či Svätej stolice. V súvislosti s napomenutiami uvediem pre ilustráciu dva príklady, ktoré sa týkali iniciatívy Mikuláša Oláha a ktoré možno tiež úzko prepojiť s kontextom synodálnych nariadení.

Prvá pasáž pochádza z napomenutia, ktoré síce nie je presne datované, ale pochádza od Mikuláša Oláha z čias jeho úradovania na poste ostrihomského arcibiskupa:

„(...) Nesmiete spolunažívať so ženami vo vašich domoch v nočných hodinách a tárať vo vašom úrade v určitých hodinách (...) Žiadna žena sa nesmie priblížiť k oltáru pána ani siahnúť po pánovom kalichu (...) Naše misály, graduály, lekcionáre a antifonáre sú celistvé a dokonalé (...) Kostolné nádvoría sú dobre opevnené (...) Nikto za krstné deti, hoci dospelých, alebo uzmierených chorľavých, alebo mŕtvych, ktorí majú byť pochovaní, odmenu alebo dar nepožaduje (...) Nikto z vás nie je odaný opilstvu alebo hašterivý (...) Nenosíš žiadne zbrane (...)“ [„(...) In domibus vestris Mulieres non cohabitent omni nocte ad nocturnas horas Surgite officium vestrum certis horis decantati (...) Nulla femina ad Altare d[omi]ni accedat, nec calicem d[omi]ni tangat (...) Missalia, gradualia, lectionaria

et A[ntipho]naria nostra sint completa et perfecta (...) Atria Eccl[es]ie sint bene munita (...) Nullus pro Baptisandis infantibus sine adultis aut infirmis reconciliandis aut mortuis sepeliendis pr[a]emium vel munus exigat (...) Nullus vestrum sit ebriosus aut litigiosus (...) Nullus Arma ferat (...)” [PL, f. AEV, č. 97/1/C-D].

Druhá pasáž z ďalšieho napomenutia odkazuje na striktnú úpravu vlasov, brady a tonzúry pod hrozbou exkomunikácie. Pochádza z roku 1559 a Oláh svoj rozkaz tlmočil pomocou svojho vikára a kanonika Mateja Gréka:

„Ctihodný pán Matej Grék, lektor a kanonik, a ďalej vikár v cirkevných záležitostiach a generálny auditor káuz Ostrihomskej metropolitnej cirkvi, o zvláštnom poverení a prikaze v otcovi a pánovi Kristovi najctihodnejšieho pána Mikuláša Oláha, z Božieho milosrdenstva predurčeného ostrihomskeho arcibiskupa (...) nariaďuje a zaväzuje zdraviac v odvážnej poslušnosti a pod hrozbou trestu exkomunikácie každému pánovi tejto blahodarnej Ostrihomskej metropolitnej cirkvi, prepoštom, archidiaconom, kanonikom, a ostatným presbyterom a cirkevným osobám, rovnaký deň slúžiacim v tej istej cirkvi v kanonických hodinách, aby na sebe a všetkých akokoľvek, do troch dní od tohto dátumu a stanovenej prítomnosti, vlasy, brady a tonzúry akýmkoľvek spôsobom, spätne podľa kanonického práva a nariadení svätých otcov, chvályhodného zvyku všetkých kňazských nariadení, udržiavali v dobrom stave, nechali odpočinúť a učinili priaznivým, ostrihali, oholili a očistili (...) Trnava (...) roku pána 1559 (...)“ [„R[evere]ndus dominus Mathias grecus, Lector et Canonicus, ac in Sp[iritu]alib[us] Vicarius et Causarum auditor Eccl[es]i[a]e Metropolitan[a]e Strigoniens[is] generalis, de speciali mandato: et Commissione R[everendiss]imi in Christo patris et domini d[omi]ni Nicolai Olahi, miseracione divina archie[pisco]pi Eccl[es]i[a]e predict[a]e Strigoniensis (...) mandat et co[m]mittit in virtute salutaris obedienciae, et sub exco[m]municacionis sententia p[ro]p[ri]a, Omnibus et singulis dominis huius alm[a]e Metropolitan[a]e Eccl[es]i[a]e Strigoniensis, praepositis, archidiaconis, Canonicis, et aliis p[re]s[bite]ris et personis ecclesiasticis, in eadem Eccl[es]i[a] quodidie, in domino horis Canonicis famulantibus, q[ua]rinus ipsi et eoru[m] quilibet, infra trium dierum stacium a die date et affixionis p[re]sentium, Comam Barbam et Tonsuram, hactenus quomodolibet, Contra Canonicas Sanctiones et Sanctorum patrum instituta, Laudabilemque tocius ordinis sacerdotalis consuetudinem, general[ite]r hucusq[ue] observatum nutritas, relaxatas, et prolixas, resecent, detondeant et abradant (...) Thyrnavie (...) Anno domini Millesimo Quingentesimo Quinquagesimo Nono (...)” [PL, AEV, nr. 117].

Príčiny problematickej adaptácie synodálnych dekrétov v náboženskej praxi

Z okruhu možných príčin komplikovanej adaptácie synodálnych dekrétov v náboženskej praxi sa pokúsím vymenovať tie, ktoré považujem za najpravdepodobnejšie. Na prvom mieste spomením podceňovanie významu synod a ich zvolávania. Ak sa synody nekonali často, ak si synody neosvojovali nariadenia hierarchicky vyšších synod či koncilov, alebo ak sa klérus neoboznamoval so synodálnymi závermi, ťažko sa zmeny pretavili do praxe a veriaci boli voči náboženským reformám imúnni.

V príspevku už padla zmienka aj o význame cirkevných vizitácií, pomocou ktorých sa dalo efektívne monitorovať aj prijímanie nariadení v praxi. Muselo byť ťažké odhadnúť, ktoré nedostatky presne trápia vybrané farnosti a diecézy, ak chýbali presné informácie a poznatky nutné k identifikácii pretrvávajúcich negatív a v krajine. Tak sa ťažšie koncipovali nariadenia a bolo komplikovanejšie navrhnúť opatrenia a potrebné reformné kroky.

Dôležitou príčinou bol i akútny nedostatok kňazov. Ten bol zapríčinený hlavne stavom, ktorý v 16. a 17. storočí pretrvával v krajine. Osmanská prítomnosť, spory o trón, vojenské strety,

stavovské povstania, šírenie náboženských novôt, nájdenie zázemia u nekatolíckych patrónov a veriacich, konvertovanie na iné vierovyznania, ako i množstvo ďalších príčin mohlo kňazov prinútiť k tomu, aby sa funkcie vo svojej farnosti vzdali a mnohí veriaci tak trpeli absenciou duchovných. Je otázne, či sa v 16. a 17. storočí efektívne pracovalo na školení a vzdelávaní mladých kňazov, ktorí mali zaujať voľné miesta či funkcie. Vzdelávanie a vychovávanie nových kňazov vo forme zakladania kňazských seminárov sa rozvírilo až po iniciatíve Mikuláša Oláha a predovšetkým Františka Forgáča a Petra Pázmaňa. Aj to si však vyžadovalo určitý časový odstup.

Úspešnej adaptácii dekrétov v praxi nenahrávala ani ľahostajnosť a zanedbávanie povinností zo strany aktívnych kňazov. Nehovoriac o zlej finančnej situácii v krajine. Ťažšie sa mohli konať bohoslužby a obrady či poskytovať sviatosti, ak v dôsledku nedostatočných financií chýbal napr. dekrétmi stanovený kalich, paténa, odev, liturgická kniha, eucharistia, nebol vysvätený oltár či kostol, prípadne bol kostol v dezolátnom stave.

Jedným z možných dôvodov bola aj oslabená sila exkomunikácií a iných cirkevných trestov či sankcií. Je pravda, že takéto tresty mohli podceňovať skôr duchovní a veriaci, ktorí našli zázemie u nekatolíckych patrónov a konvertovali na iné vierovyznanie. Ale keďže sa autorita a postavenie katolíckej cirkvi oproti stredoveku mierne narušili, oslabilo to aj silu a dosah jej trestov a sankcií na svojich katolíckych veriacich.

Ďalšou príčinou mohol byť aj negatívny postoj veriacich či klerikov voči náboženským zmenám a novotám. Synodálne dekréty nepoukazovali zakaždým len na závažné pochybenia v oblasti vierouky, liturgickej disciplinarizácie a disciplinarizácie kléru. Pomocou dekrétov tu bola snaha aj k akejsi unifikácii pravidiel a postupov v oblasti bohoslužieb, sviatostí, náboženských obradov, sviatkov, pôstu či iných. Mnohým veriacim sa muselo ťažšie zvykať na nové nariadenia, ak boli na určité pravidlá a postupy už tradične zvyknutí niekoľko desaťročí.

Záver

V príspevku som spomenul niekoľko prípadov, ktoré poukazovali na komplikovanejšiu adaptáciu synodálnych nariadení a mohli si vyžadovať dlhší časový odstup. Uviedol som aj znaky a najpravdepodobnejšie príčiny, ktoré mohli ohroziť rýchlejšie akceptovanie a osvojenie si nariadení v každodennosti katolíckych veriacich a duchovných. V závere by som však prízvukoval predovšetkým význam synod a ich dekrétov. Ak si aj mnohé reformné kroky katolíckej cirkvi vyžadovali dlhší časový horizont k svojmu úspechu, je nutné podotknúť, že synodálne nariadenia tvorili dôležité cirkevnoprávne dokumenty, ktoré mali byť všeobecne platné a katolíckmi akceptované. Synody boli zas relevantným mechanizmom, ktorý bol neoddeliteľnou súčasťou katolíckej obnovy či zachovania jej kontinuity v pomeroch ranonovovekého Uhorska.

REFERENCES

1526. *augusztus*. 2008. 1526. augusztus 29 (Bánffyák és Széchyek a Mohácsi csatában. Részletek Brodaries István krónikájából). In Benczik, Gyula et al. *Források a Muravidék történetéhez* (Szöveggyűjtemény, 1. kötet, 871-1849). Szombathely – Zalaegerszeg, 87-90.
- Adriányi, Gábor*. 2014. A római katolikus egyház zsinatai. In Balogh, Margit – Varga, Szabolcs – Vértési, Lázár (eds.). *Katolikus zsinatok és nagygyűlések Magyarországon a 16.-20. században*. Budapest – Pécs, 13-25.
- Bucko, Vojtech*. 1940. Mikuláš Oláh a jeho doba (1493 – 1568). Štúdia zo slovenských dejín 16. storočia. Bratislava.

- Daniel, David P. – Mrva, Ivan. 2003.* Reformácia, rekatolizácia a politické konflikty. In Mannová, Elena (ed.). Krátke dejiny Slovenska. Bratislava, 126-155.
- Erdő, Péter. 1993.* Az esztergomi szinodális könyv. In Magyar könyvszemle 109/1, 263-278.
- Esztergomi Prímási Levéltár (ďalej PL), fond (ďalej f.) Archivum Ecclesiasticum Vetus (ďalej AEV), číslo (ďalej č.) 97/1/C-D; 116/2; 117; 166; 234/A/1; 1759.
- Fazekas, István. 2014.* Oláh Miklós reformtörekvései az esztergomi egyházmegyében 1553 – 1568 között. In Balogh, Margit – Varga, Szabolcs – Vértesi, Lázár (eds.). Katolikus zsinatok és nagygyűlések Magyarországon a 16.-20. században. Budapest – Pécs, 27-44.
- Mihalik, Béla Vilmos. 2014.* Mérföldkövek az egri egyházmegye megújulásában. Az 1635. évi jázsói és az 1734. évi egri zsinatok. In Balogh, Margit – Varga, Szabolcs – Vértesi, Lázár (eds.). Katolikus zsinatok és nagygyűlések Magyarországon a 16. – 20. században. Budapest – Pécs, 149-165.
- Mrva, Ivan. 2003a.* Doba panovania Jagelovcov. In Mannová, Elena (ed.). Krátke dejiny Slovenska. Bratislava, 100-109.
- Mrva, Ivan. 2003b.* Zápas o uhorskú korunu. In Mannová, Elena (ed.). Krátke dejiny Slovenska. Bratislava, 112-126.
- Mrva, Ivan. 2006.* Vládca s biľagom zradcu. In Segeš, Vladimír et. al. Kniha kráľov: Panovníci v dejinách Slovenska a Slovákov. Bratislava, 195-200.
- Liddell, Henry George – Scott, Robert – Jones, Henry Stuart. 1940.* A Greek-English Lexicon. Oxford. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.04.0057>.
- Solymosi, László. 1997.* A veszprémi egyház 1515. évi zsinati határozatai. Budapest.
- Szabady, Béla. 1936.* Draskovics György győri püspök élete és kora. (1599 – 1650). In Sziklai, Jenő (ed.). A 300 éves soproni szentbenedekrendi sz. Asztrik Kat. gimnázium jubileumi értesítője az 1935/36. isk. évről. Sopron, 15-115.
- Tótfalusi, István. 2008.* Idegenszó-tár. Idegen szavak értelmező és etimológiai szótára. Budapest.
- Tóth, Tamás. 2014.* Az 1763-as kalocsai zsinat. In Balogh, Margit – Varga, Szabolcs – Vértesi, Lázár (eds.). Katolikus zsinatok és nagygyűlések Magyarországon a 16. – 20. században. Budapest – Pécs, 183-200.
- Tusor, Péter. 2014.* Nemzeti zsinat, 1648. In Balogh, Margit – Varga, Szabolcs – Vértesi, Lázár (eds.). Katolikus zsinatok és nagygyűlések Magyarországon a 16. – 20. században. Budapest – Pécs, 69-129.
- Varga, Szabolcs. 2014.* A zágrábi egyházmegyei zsinatok a 16 – 17. században. In Balogh, Margit – Varga, Szabolcs – Vértesi, Lázár (eds.). Katolikus zsinatok és nagygyűlések Magyarországon a 16. – 20. században. Budapest – Pécs, 131-148.

SUMMARY: SELECTED EXAMPLES OF PROBLEMATIC ADOPTION OF REGULATIONS OF HUNGARIAN CATHOLIC SYNODS IN THE 16TH AND 17TH CENTURIES IN RELIGIOUS PRACTICE. In this article, I have listed some examples of the problematic adoption or even ignoring of synodic regulations in religious practice. I have pointed out the synodical activities of Nicolaus Olahus and the problems that in his time most plagued the Catholic Church in Hungary. These involved the violations of celibacy and the communion under both kinds. Another example referred to the non-acceptance of the Roman Rite by the Zagreb diocese, which was trying to preserve its centuries-cultivated liturgy. The case of the Bishop of Győr, György Draskovich, pointed out that the representatives of the higher clergy as well as other clerics could easily resist the synodic decrees. The diocesan synod of Trnava in 1658 and the resolution of the Sacred Congregation of Rites in 1659 also pointed out the existing disregard for the conclusions of the synods. These examples pointed out that it was not easy to apply regulations in practice and that some

of them required a longer time. Nevertheless, synods were an important mechanism of the early modern Catholic renewal and the synodical decrees were important legal documents that should have been respected and were generally applicable. The end of the article listed the characters and the main causes of the problematic adoption of certain regulations.

Mgr. Dávid Jablonský
Constantine the Philosopher University in Nitra
Faculty of Arts
Department of History
Hodžova 1
949 01 Nitra
Slovakia
david.jablonsky@ukf.sk